

نقش رستم - مکان مقدس واقع در نزدیکی تخت جمشید که آرامگاه تعدادی از پادشاهان هخامنشی در آن تراشیده شده و تاجگذاری پادشاهان ساسانی در کنار آن نقش گردیده است .

نقش رستم در تاجگذاری پادشاهان ساسانی

دکتر عیسی بهنام
استاد دانشگاه تهران

از دور این طور بنظر میرسد که واقعاً کعبه زردشت بوسیله این پنجره‌ها که درد و طبقه قرار گرفته‌اند روشن میشود ولی در واقع پنجره‌ای وجود ندارد و این فقط فرورفتگی‌هایی هستند که به تقلید پنجره ساخته شده‌اند .

این بنا تماماً از سنگ است ولی در ازاره بالای آن با سنگ از پوشش‌های چوبی تقلید شده و نقش دندان‌ه‌اری بوجود آمده است .

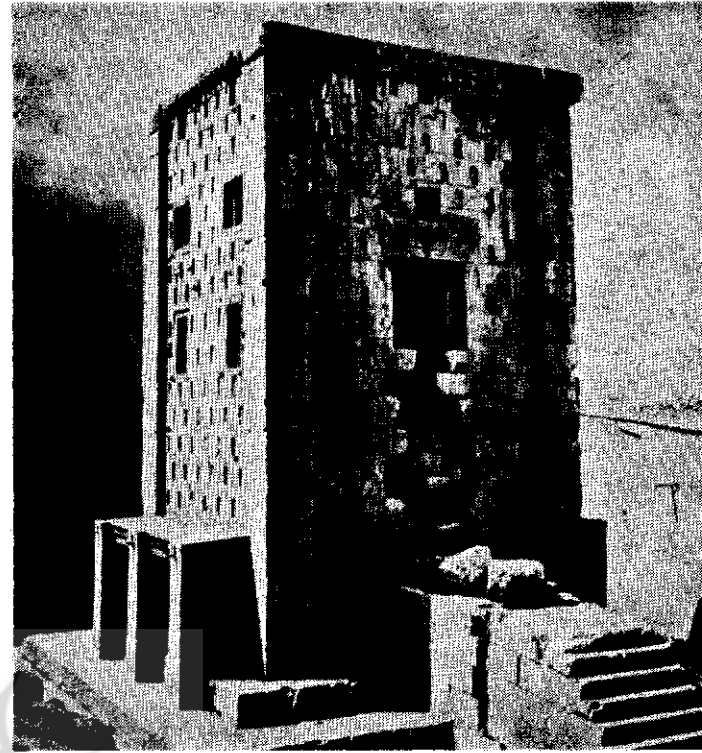
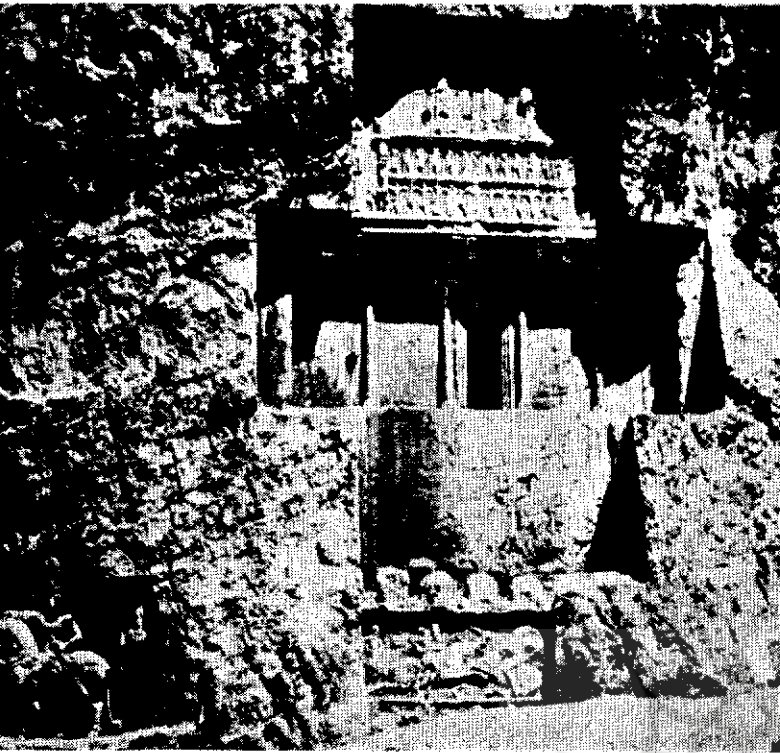
دیوارهای چهار طرف کعبه نیز صاف نیست بلکه فرورفتگی‌ها و پیش‌آمدگی‌هایی در آن بوجود آورده‌اند . رو بهمرفته از نظر تناسب اندازه‌ها و خطوط وزینت خارجی کعبه زردشت بنای زیبایی است که از نظر اصول معماری نمیتواند مورد ایراد قرار گیرد .

پروفسور گیرشمن در کتاب «ماد و پارس» (در صفحه

ناحیه واقع در کنار کوه حسین که امروز نقش رستم نام دارد و فاصله آن از تخت جمشید بیش از شش یا هفت کیلومتر نیست از آغاز تشکیل شاهنشاهی هخامنشی مکان مقدسی بوده است . (شکل ۱)

در عهد پادشاهی کوروش بزرگ در این محل بنای سنگی عجیبی ساخته شده بود که هر يك از دانشمندان باستان‌شناس راجع به آن عقیده بخصوصی اظهار کرده‌اند بدون اینکه بتوانند هویت آنرا معلوم سازند . (شکل ۲)

این بنا را نویسندگان ایرانی در دوران اسلامی کعبه زردشت نامیده‌اند . در واقع شکل آن مکعب مستطیلی است که تنها يك مدخل دارد که بوسیله پلکانی از سنگ به آن راه می‌یابند . در هر طرف نمای این کعبه چهار پنجره کور وجود دارد . کلمه پنجره کور کاملاً با این شبه پنجره‌ها تطبیق میکند زیرا

راست: بنای مشهور به کعبه زردشت که در برابر آرامگاه‌های پادشاهان هخامنشی در نقش رستم قرار دارد. چپ: نقش رستم آرامگاه داریوش بزرگ.

پرسید آرامگاه کدام پادشاه؟ بعضی دیگر مانند مرحوم گدار گفته‌اند آتشکاهی بوده است که آتش مقدس را در درون آن قرار میداده‌اند و در مواقع انجام تشریفات مذهبی از آن استفاده میکرده‌اند.

با اینکه نزدیک این کعبه دو آتشدان سنگی از زمان کوروش هنوز وجود دارد بعید بنظر میرسد که آتشی در این کعبه بتواند حفظ شده باشد زیرا همه میدانیم که آتش احتیاج به هوا دارد و درون این کعبه طوری ساخته شده است که وقتی مدخل بزرگ سنگی آن بسته باشد حتی یک چراغ روغنی نمیتواند بیش از چند ساعت در آن روشن باشد.

عجیب‌تر اینکه نظیر کعبه زردشت در پاسارگاد و کمی دورتر از آن در محلی موسوم به تخت رستم نیز وجود دارد که به صورت نیمه ویرانه است.

آقای ویکندر باستان‌شناس معروف عقیده دارد که این کعبه معبد الهه آناهیت بوده است و مجسمه این الهه در آن قرار داشته است و آقای پروفیسور گیرشمن پس از بیان نظر دانشمند فوق اضافه میکند که در این صورت احتمالاً این برج مربوط به پرستش خداوندان سه گانه « مزدا - سروش - اشی » یا

۲۲۱ ترجمه عیسی بهنام بنگاه ترجمه و نشر کتاب (۱۹۴۶) اظهار میکند که این بنا معبدی است و اضافه میکند هرودوت در آنجا که گفته است ایرانیان معبدی نداشته‌اند و نقش‌خدايان را مجسم نمی‌نموده‌اند اشتباه کرده است و این کعبه همان معبد ایرانیان در زمان کوروش بزرگ است.

معلوم نیست مقصود پروفیسور گیرشمن از کلمه معبدچی است. اگر بخواهیم بگوییم مردم در این محل عبادت میکرده‌اند صحیح نیست زیرا این کعبه آنقدر کوچک است که محوطه داخل آن گنجایش بیش از دو نفر را ندارد. و نیز نمیتوان اظهار کرد که در داخل آن مثلاً مجسمه‌ای از خداوندی قرار داده میشده و عبادت‌کنندگان به مناسبت وجود آن مجسمه در اطراف آن کعبه به عبادت می‌پرداخته‌اند زیرا اولاً ما میدانیم که ایرانیان برای تنها خدای بزرگشان که اهورمزدا نامیده میشد هیچ وقت مجسمه‌ای نساخته‌اند و ثانیاً منطقی نیست که مجسمه‌ای بسازند و آنرا در اطاق کوچکی مانند کعبه زردشت قرار دهند. بعلاوه هیچ‌یک از متون هم‌زمان هخامنشی‌ها اشاره به چنین مطلبی نکرده است. بنا بر این کلمه معبد به این بنا نمیتواند اطلاق شود. بعضی از دانشمندان گفته‌اند آرامگاهی بوده است. میتوان

مؤبد مؤبدان کرنیر در نقش رجب .

« اهورمزدا - میترا - آناهیتا » است .

با این حال دانشمند مزبور در صفحه ۲۳۰ کتاب نامبرده تأیید میکند که در برج نقش رستم آتش ابدی حفظ میشده است. بنابراین باید پذیرفت که هنوز این مطلب روشن نشده است که این بنا برای چه منظوری در زمان کوروش بزرگ ساخته شده است . ولی هر چه بوده محل مقدسی بوده است و سبب مقدس بودن آن در دوران‌های بعد یعنی زمان پادشاهی اشکانیان و ساسانیان برای ما روشن است .

ضمناً باید متوجه بود که این مکان مقدس احتمالاً در زمان پیش از هخامنشی‌ها نیز مورد احترام از نظر مذهبی بوده است زیرا در دوران ایلامی یعنی در حدود ۱۲۰۰ سال پیش از میلاد نیز در دامنه کوه حسین نقوش برجسته‌ای از پادشاهان آن زمان برجای مانده است .

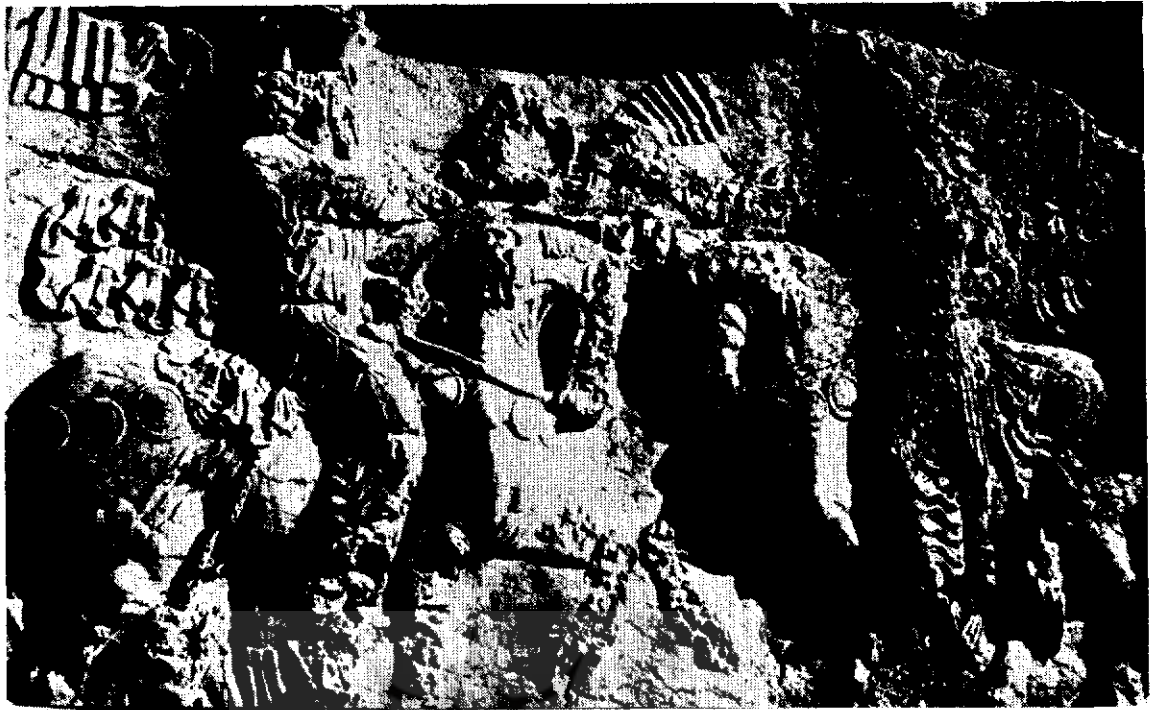
محل معروف به نقش رجب که در فاصله بسیار کمی از نقش رستم در کنار راه اصفهان به تخت جمشید قرار گرفته نیز وابسته به مکان مقدس نقش رستم است زیرا در آنجا نیز اردشیر بابکان و شاپور اول به مناسبت تاجگذاری خود نقوشی در سنگ به یادگار گذاشته‌اند .

در دره شاپور که نزدیک کازرون است و جزو املاک شخصی شاپور بوده نیز یادگارهایی از تاجگذاری پادشاهان ابتدای دودمان ساسانی وجود دارد و پادشاهان آخر این دودمان همین عمل را در طاق بستان که در اصل بغستان بود و مکان مقدسی بوده است انجام داده‌اند .

ولی اهمیت نقش رستم بیش از نقاط دیگر نامبرده است . پادشاهان ابتدای دودمان هخامنشی آرامگاه‌هایشان را در این محل ساخته‌اند. (شکل ۳) (آرامگاه داریوش اول و خشایارشا و اردشیر اول و داریوش دوم) .

از ابتدای پادشاهی اردشیر بابکان نقش رستم از نظر مذهبی در درجه اول اهمیت قرار گرفت . شاید قسمتی از مراسم تاجگذاری پادشاهان ساسانی در نقش رستم انجام می‌گرفته است. بهر حال بسیاری از پادشاهان این دودمان یادگارهایی از تاجگذاری خود در این مکان یا در نزدیکی‌های آن به جای گذاشته‌اند .

در نقش رجب تاجگذاری اردشیر بابکان (۲۲۴ تا ۲۴۱ میلادی) در سنگ تراشیده شده است . متأسفانه این نقش در نتیجه صدماتی که آفتاب و باران به آن وارد آورده‌اند خراب شده

تاجگذاری شاپور اول در نقش رجب - شاهنشاه تاج را از هورمزدا می‌گیرد

را استوار کرد .

تاجگذاری شاپور اول (۲۴۱ تا ۲۷۲ میلادی) نیز در نقش رجب در کنار نقش تاجگذاری اردشیر بابکان مجسم شده است (عکس شماره ۵) . شاهنشاه نشانه پادشاهی را از دست هورمزدا میگیرد . شاه و خدا هر دو سوار بر اسب‌اند و روی سینه اسب کتیبه‌ای به خط پهلوی و به خط یونانی نوشته شده است . تاجگذاری اردشیر بابکان در نقش رستم نیز مجسم گردیده است (عکس ۶) . شاه در طرف چپ قرار گرفته و از دست هورمزدا نشانه پادشاهی را میگیرد . این نشانه عبارت از حلقه‌ای است که نوارهایی از اطراف آن آویزان است . شاه و خدا هر دو بر اسب سواراند و زیر پای اسب‌هایشان جسد دشمنان لگدکوب میشود . زیر پای اردشیر نقش اردوان پنجم آخرین پادشاه اشکانی و زیر پای هورمزدا نقش اهریمن است . پشت سر پادشاه خدمتگزاری بادبزی در دست دارد . روی سینه اسب اردشیر کتیبه‌ای بزبان پارسی و پهلوی و یونانی نوشته شده است و روی شانه اسب هورمزدا نوشته‌ای به خط آرامی دیده میشود .

مجلس دیگری در نقش رستم تاجگذاری نرسی (۲۹۳ تا ۳۰۲) را نشان میدهد . پادشاه در حالی که ایستاده است از دست الهه آناهیت تاج پادشاهی را میگیرد . يك شاهزاده كوچك در میان او والهه ایستاده است . در سمت چپ وزیر در حال

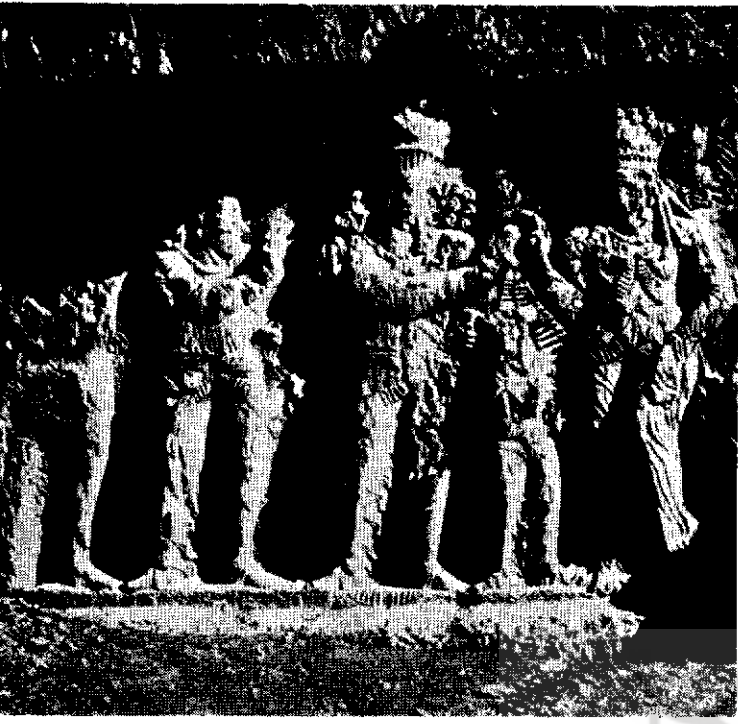
و عکس آن قابل تشخیص نیست .

در وسط نقش ، شاهنشاه از دست هورمزدا تاجی را که بصورت حلقه‌ای است و از یک طرف آن نوارهایی آویزان است میگیرد (باستان‌شناسی ایران باستان تألیف پروفیسور و اندنبرگ و ترجمه عیسی بهنام کتاب شماره ۱۰۶۹ از انتشارات دانشگاه تهران سال ۱۳۴۵) .

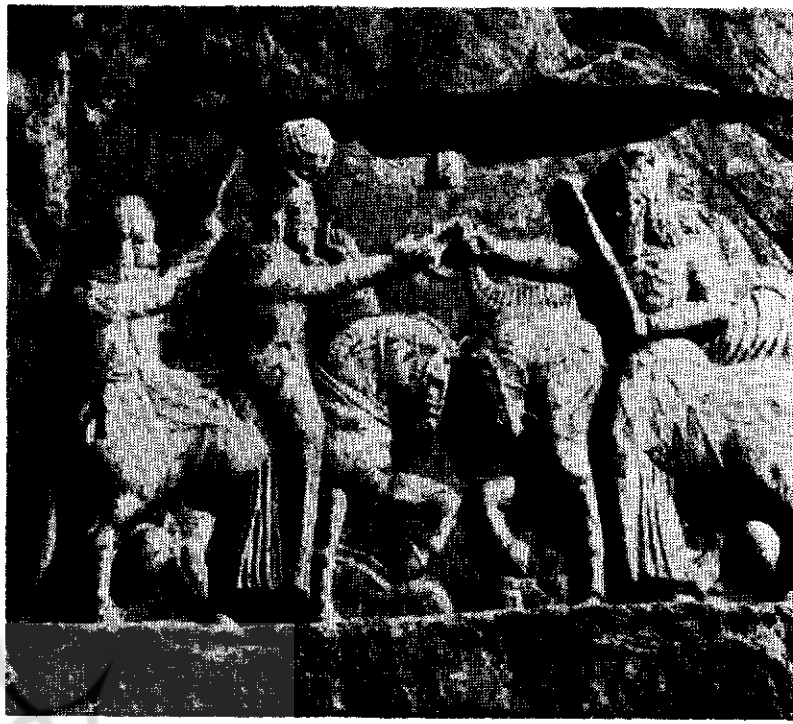
پروفیسور هرتسفلد کلمه تاج به کار نبرده و گفته است حلقه اتحاد . آقای علی سامی استاد دانشگاه شیراز عقیده دارد که این حلقه همان تاج است . این مطلب هنوز کاملاً روشن نیست . در عقب پادشاه پسرش شاپور اول دست راست خود را به نشانه احترام بلند کرده است .

در عقب این منظره يك پیشخدمت دیده میشود که بادبزی در دست دارد . در سمت راست ملکه و يك ندیمه در غرفه‌ای نشان داده شده‌اند .

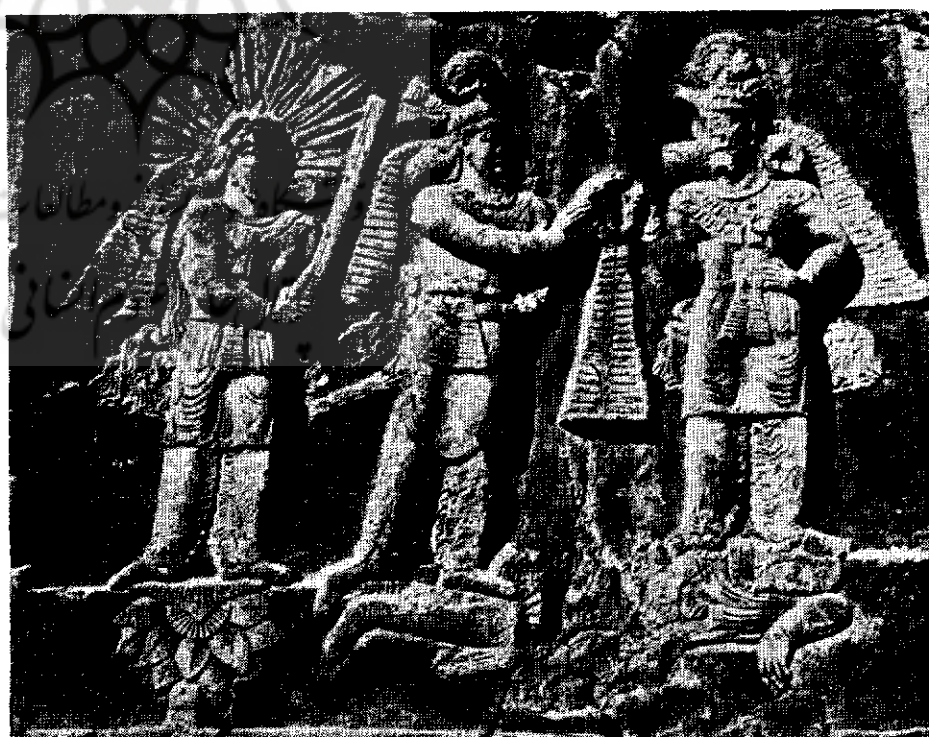
در میان شاه و خدا دو بیچه دیده میشوند . در سمت چپ این نقش برجسته شخص بدون ریشی مجسم شده که دست راست خود را به علامت احترام بلند کرده و در کنار او کتیبه‌ای به خط پهلوی نقش شده است (عکس شماره ۴) . این نقش موبد موبدان کرتیر معروف است که در مدت پادشاهی هفت پادشاه ساسانی قدرت مذهبی را در دست داشت و پایه و اساس مذهب زردشت

تاجگذاری نرسی در نقش رستم .

تاجگذاری اردشیر بابکان در نقش رستم .

تاجگذاری اردشیر دوم در طاق بستان

تاجگذاری بهرام اول در نیشاپور نزدیک کازرون

واردشیر از اهورمزدا که در سمت راست است حلقه نوارداری را دریافت میدارد. میترا روی گل نیلوفر ایستاده و برسمی بردست دارد. زیرپای پادشاه و اهورمزدا دشمن برزمین افتاده است.

در همان دامنه کوه در طرف چپ همین نقش غاری است که در انتهایش تاجگذاری شاپور سوم (۳۸۳ - ۳۸۸) نشان داده شده است.

تاجگذاری شاپور اول در دره شاپور نزدیک کازرون نیز نقش شده. شاه و خدا سوار بر اسباند و دشمنانشان در زیر اسبشان در غلطیدند.

در همین دره روی صخره کوه تاجگذاری بهرام اول نشان داده شده. بهرام تاج را از دست اهورمزدا میگیرد. (شکل ۹) در این مقاله کوشش شد نقش‌های معروف تاجگذاری پادشاهان ساسانی که عکس آنها قابل چاپ در این مجله بود نشان داده شود. این مطلب که تاجگذاری‌ها در چه مکانی و با چه تفصیلی انجام میگرفته کار مورخان است و اینطور بنظر میرسد که مطالعه دقیق این نقوش بتواند بازمطالبی راجع به تاجگذاری پادشاهان ساسانی را روشن نماید.

احترام ایستاده و شخص دیگری که نقش او نیم تمام مانده در کنار او دیده میشود. (شکل ۷)

به این ترتیب ملاحظه میشود که لااقل سه پادشاه در نقش رستم یادگار تاجگذاری خود را باقی گذاشته‌اند و از این رو اهمیت این مکان از نظر مذهبی کاملاً روشن میگردد.

پروفسور هنینگ عقیده دارد که در برج معروف به کعبه زردشت مدارک مربوط به مذهب زردشت مانند اوستا و دیگر کتاب‌های مذهبی حفظ میشده است. به دستور موبد بزرگ کرتیر کتیبه مفصلی در روی یکی از دیوارهای این بنا نوشته شده و در آنجا این موبد شرح میدهد که چگونه از ۲۴۲ تا ۲۹۳ میلادی کم کم ریاست روحانیان رسمی مذهب زردشت را اشغال کرده است. (تمدن ایرانی تألیف چندتن از خاورشناسان و ترجمه عیسی بهنام چاپ دوم سال ۱۳۴۶ بنگاه ترجمه و نشر کتاب).

تاجگذاری اردشیر دوم ساسانی (۳۷۹ تا ۳۸۳ میلادی) در محل معروف به طاقستان در فاصله ۵ کیلومتری شمال شرقی کرمانشاه مجسم گردیده است. در این محل نزدیک چشمه‌ای نقش اردشیر دوم روی سنگی کنده شده (شکل ۸). پادشاه در میان است و در دو طرف او اهورمزدا و میترا ایستاده‌اند